

Ortadoğu'da İngiliz istihbaratı; 1914-1918

Doç. Dr. Sait Yılmaz

29 Mayıs 2017

Bu makaleyi yazmaya beni iten neden, günlük Amerikan gazetelerine göz gezdirirken birinde okuduğum ilginç bir makale oldu. Makale, Ortadoğu'da bugünkü kaostun arkasındaki kişinin çoğumuzun bildiği Lawrence değil, bir Osmanlı subayı olan Üsteğmen El-Faruki olduğunu anlatıyordu¹. Makaledeki bilgiler benim için yeni ve çok ilginçti. Irak'ta, Gertrude Bell'in neler yaptığı hakkında bilgim vardı. Fakat İngilizler, Ortadoğu'da neyin peşinde ve ne yapmak istemişti? Perde arkasında neler olmuştu? İşte bu ve benzer soruların peşine düşünce hemen hemen her konuda olduğu gibi tarih konusunda da bildiklerimizin genellikle yüzeysel olduğu ya da çok önemli konuların iyi araştırılmadığını bir kez daha görmüş oldum. Meselâ, Askerî açıdan zengin bir arşive sahip olan Askerî Tarih ve Stratejik Etütler (ATASE) Başkanlığı'nın yayınları tarandığında Lawrence ismine çok az sayıda atıf yapıldığı ve doğan boşlukları açıklamak için yabancı kaynaklardan alıntı yapıldığı görülür². Yani savaş arşivlerimizde bırakın El-Faruki'ye, bildiğimizi sandığımız Lawrence'a bile rastlanmamıştı. ATASE yayınlarında harekât ve lojistikten bahsedilmiş ama istihbarat bölümüne yer verilmemişti. Bununla beraber, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Ortadoğu'daki çalışmaları ile ilgili bazı popüler kitaplarda bir kısmı abartılı bilgilere rast gelebilirsiniz. Özellikle Teşkilât-ı Mahsûsa'nın başkanı Irak'ta Yarbey Süleyman Askerî Bey ile gene Teşkilât-ı Mahsûsa'nın önemli isimleri Hicaz'da Mümtaz Bey ve Eşref Kuşçubaşı'nın gayretleri İngilizlerle yarışacak niteliktedir. Konumuza dönecek olursak; İngilizler Ortadoğu'da nasıl bir istihbarat teşkilatı kurmuşlardı? Lawrence, Bell, El-Faruki, Mekke Şerifi Hüseyin ve bilmediğimiz diğerleri nasıl bir kurgunun parçası idi? Nasıl bir oyun oynandı ve Arap İsyanı'nda nasıl tuzağa düştük? Bütün bunlar bir makale parçası olacakken, ortaya bir kitap malzemesi çıktı. Bu makale ise, işin sadece İngiliz istihbaratı kurgusunu irdelemek için ele alındı. Ortadoğu'daki Osmanlı-İngiliz Savaşı'nın her şeyden önce tarihteki ilk modern istihbarat savaşı olduğunu, son yıllarda yayınlanan İngiliz eserlerinden öğrendim. Osmanlı-İngiliz istihbarat savaşından bugüne ders çıkarılacak çok önemli konular var. Hikâye, çok ilginç ve bir o kadar da acıklı. Kaynakları okurken sanki Arap çöllerinde kan akıtan şehitlerimizin yattıkları yerlerden bana uzanan ellerini, "bizi hatırlayın" dediklerini hissettim, ürperdim. Sadece İngiliz istihbaratının yapılanması bile bir makale konusunu aşacak seviyede. Umarım sabırla okursunuz.

İngiliz politikacıları ve istihbarat...

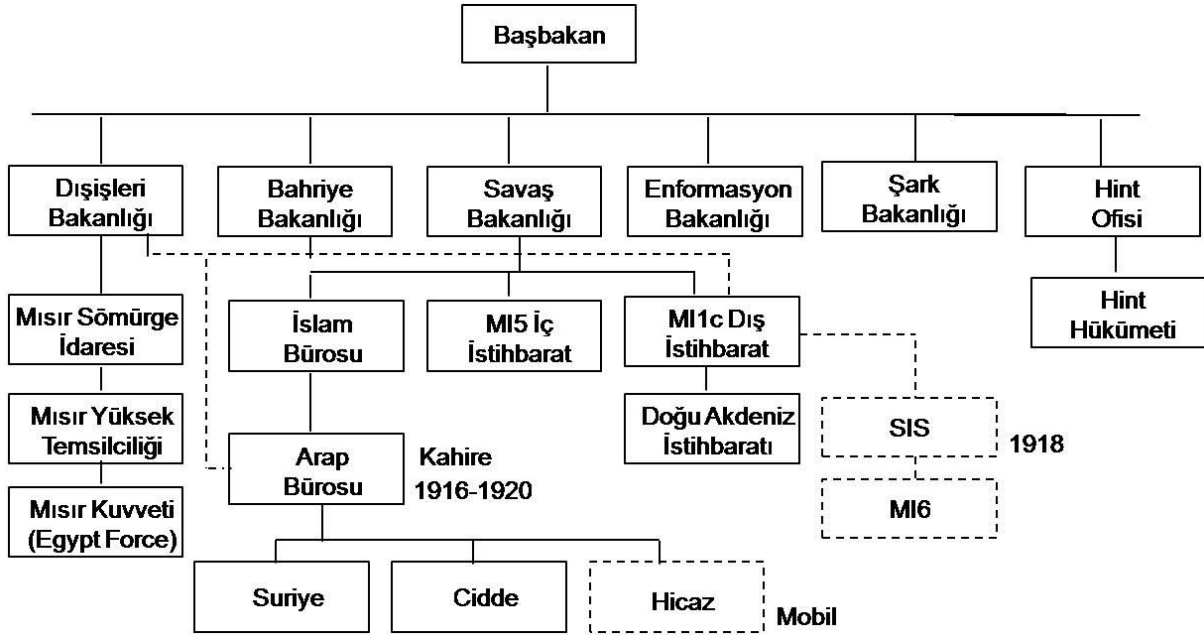
19. yüzyılda sömürgecilik anlayışı, Batı sanayileşmesinin ve kapitalizminin ihtiyacı olan başka ülkelere ait kaynakların ele geçirilmesi için savaşları normal karşılıyordu. 1838 sonrası serbest ticaretin amacı; ticareti, daha az gelişmiş ülkelerin aleyhine kullanmak, böylece İngiltere'nin daha da gelişmesini sağlamaktı. Hindistan'ı ele geçirdikten sonra Osmanlıya ilgisi artan İngiltere, 1878 Berlin Kongresi'nden sonra Boğazlardan ziyade Ortadoğu'ya yöneldi. Çünkü ortaya çıkan petrol, her geçen gün daha fazla önem kazanmaktaydı. Hedefi Almanya'nın da göz diktiği buralara

¹ Franz-Stefan Gady, Meet the Elusive Man Responsible for Today's Middle East Mayhem, National Interest, (June 22, 2014).

² Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VI'ncı Cilt Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı 1914-1918, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askerî Tarih Yayınları Seri No: 3, Gnkur. Basımevi, (Ankara, 1978).

sahip olmaktadır. İngiltere, Berlin Antlaşması ile Osmanlı'nın iç işlerine müdahale edecek hükümler oluştururken kısa süre içinde bir oldu-bitti ile Kıbrıs'a yerleşti. Mısır'ı ele geçirdi. Ermeni, Kürt ve diğer dini ve etnik gruplara el atarak bozgunculuk alanında Rusya'nın da önüne geçti³. İngiliz istihbarat örgütü, ajanlardan veri temin eden geleneksel bir servis olmak yerine bu dönemde evrim geçirerek, sanayiciler, bankerler, bakanlar ile masonluk benzeri karmaşık bir ağ ördü. Bu ağ, 1846'da yürürlüğe giren serbest ticaret çağında, hiçbir şeyden kuşulanmayan yabancı ekonomiler üzerinde müthiş bir etki yaratıyordu⁴.

Şekil 1: İngiliz Savaş Kabinesi ve İstihbarat

Kaynak: Polly A. Mohs, *Military Intelligence and the Arab Revolt*, Routledge, (New York, 2008).

Oxford ve Cambridge üniversitelerinden mezun olan bir grup İngiliz eliti 1890'lardan itibaren yarım yüzyıl boyunca İngiliz politikalarını yönetmeye başladı. İçlerinde Dışişleri Bakanı Lord Albert Grey, Cecil Rhodes, tarihçi ve istihbaratçı Arnold Toynbee, jeopolitikçi Halford J. Mac Kinder gibi isimlerin olduğu bu grup, 1910'da Round Table'ı (Yuvarlak Masa'yı) kurdu. 1919'da kurulan Uluslararası İlişkiler Kraliyet Enstitüsü'ne (RIIA⁵, sonraki Chatham House) içinde yapılanan bu grubun amacı, İngiltere'nin Güney Afrika'dan Mısır ve Hindistan'a kadar olan sömürge mülklerini birbirine bağlamaktı⁶. İstanbul'a atanan İngiliz büyükelçileri ve ataşeler de Osmanlı'nın kaderinde daha sonra önemli roller oynayacaklardır. Sir Mark Sykes, Fransızlar ile Osmanlı'yı bölen anlaşmayı yapacaktır. Sir Audrey Herbert, 1909 ayaklanmasının arkasındaki kişi olduğunu hatıralarında yazacaktır. Llyod George ise 1916'da İngiltere başbakanı olacak ve Lozan Konferansı'nda önemli rol oynayacaktır. Llyod George, 1908 yılında 'Doğu Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Yapısı' adlı istihbarat raporu yazmıştır. İngiliz ataşesi Albay Francis Maunsell ise Osmanlı hakkında yazdığı istihbarat raporları ile şeref madalyası almıştır. İngiliz istihbaratının Osmanlı'nın en yüksek makamlarına kadar yakın olması

³ Ömer E. Kürkçüoğlu: *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, A.Ü. SBF, (Ankara, 1978), 27-28.

⁴ William Engdahl, *Petrol Para İktidar*, Anglo Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni, Alfa Yayınları, (İstanbul, 2008), s11.

⁵ RIIA: Royal Insitite of International Studies (Kraliyet Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü).

⁶ Engdahl, a.g.e., s. 65.

işlerini kolaylaştırmıştır. Örneğin II. Abdülhamit ile yakın ilişkiler içinde bulunan ve kendisini bir hayli etkilemiş olan birinin (kod adı Schlesinger) Lord Salisbury ile yaptığı yazışmalar (1899-1911) İngiliz Dışişleri tarafından saklı tutulmaktadır⁷. Mark Sykes, babasının zenginliği ve egzotik yerlere düşkünlüğü nedeniyle daha çocukluğunda Arap topraklarını dolaşmıştır. 1902 ve 1904'te Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusunda uzun geziler yapmış, araştırma kitapları yazmıştır. Muhtemelen Lord Curzon ile birlikte Ermenileri ayaklandırma işinin arkasındaki kişidir. 1919'da zatürreeden ölmüştür.

Birinci Dünya Savaşı süresince İngiliz politikaları Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office), Bahriye Bakanlığı, Savaş Bakanlığı, Hint Hükümeti ve Mısır'daki sömürge idaresi tarafından yürütüldü. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki diplomatları ülkelere döndü. Savaş süresince, sömürge bölgelerinde 'Yüksek Komiserlik'ler ile diplomatik kurumlardan farklı olarak, işgal devrine uygun özel bir yapı kurdu. Mısır'da olduğu gibi, İstanbul işgal edilince de İngiliz Dışişleri'ne bağlı bir Yüksek Komiserlik kurulmuştu. Bu kurulun hazırladığı raporlar, "gizli" damgasıyla bakanlığa gönderilirdi. Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili istihbarat Hint Bakanlığı ile Londra arasında bölüşülmüştü. Hint Ofisi (Bakanlık); Akabe, Hicaz, Basra ve Yemen bölgelerinden sorumluydu. Londra'dakiler ise Suriye, Mezopotamya ve diğer Osmanlı toprakları ile ilgileniyorlardı. İngilizlerin Arap politikaları Mezopotamya, Ürdün ve Hicaz olarak üç ayrı mihverde yürütülüyordu (Şekil 1). İngiliz sisteminde bu dönemde Sömürge Ofisi ve Hint Ofisi, Ortadoğu politikalarında önemli bir etkiye sahipti ancak, sadece Dışişleri Bakanlığı Hicaz ile resmi bağlantısı vardı. İngiliz Savaş Kabinesi'nde Donanma Bakanı olan Churchill, Çanakkale Savaşları'ndaki başarısızlığının sonucu olarak hükümetteki görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Churchill, daha sonra Sykes-Picot haritası hazırlanırken Kahire'ye gidip, İngiliz politikalarını yönetti. Tahran, Kahire ve İstanbul'daki İngiliz diplomatları genellikle birbiriyle yer değiştirerek, tecrübelerini geliştirmekteydi. Ekim 1920'ye kadar İngiliz-Hicaz ilişkileri Arap Bürosu aracılığı ile Kahire ve Cidde istihbaratı üzerinden yürütüldü.

İngiliz istihbaratı ve Ortadoğu..

20. yüzyılın başında İngilizler Boer Savaşı'ndaki tecrübelerine dayanarak Savaş Ofisi'ne bağlı olan I3, MO3 ve MO5 gibi askeri istihbarat teşkilâtları kurmuşlardı. 1905 yılında zaten Almanya'ya karşı saldırgan istihbarat faaliyetlerine girişmişlerdi. 1907'de (istihbarat) askeri operasyon (MO) gruplarının görev dağılımı şu şekilde idi⁸;

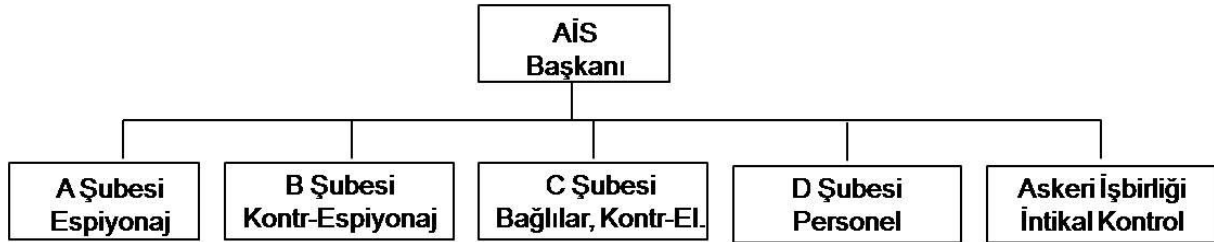
- MO1; strateji ve harp oyunları,
- MO2; Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan ve Sina Bölgesi,
- MO3; İran, Hindistan, Amerika ve Rusya,
- MO4; Topografi ve harita yapımı,
- MO5; Karşı istihbarat ve iç güvenlik,
- MOF; Dış ülkelerdeki İngiliz doktorlarının durumu.

⁷ Mim Kemal Öke, Vambéry, Belgelerle Bir Devletlerarası Casusun Yaşam Öyküsü, Bilge Yayıncılık, (İstanbul, 1985).

⁸ George Aston, The Secret Service, Faber and Faber, (London, 1930), 27-28.

İngilizler, 1909'da Gizli Servis Bürosu'nu (SSB⁹) kurdu. SSB, Savaş Ofisi ve Dışişleri'nden ayrı olarak İngiliz hükümeti adına casusluk ve örtülü operasyonlar yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ile birlikte İngiliz istihbaratı, denizcilik ve sömürge işleri yerine savaşa yöneldiğinden, istihbarat işleri Bahriye (Donanma) Bakanlığı'ndan Savaş Ofisi'ne kaydırıldı. Savaş öncesinde olduğu gibi Savaş Ofisi içinde de istihbarat; iç ve dış olarak iki şube halinde idi ve askeri istihbarat birimleri (MO5) tarafından desteklenmekteydi. 1915-1916 yılları arasında Savaş Ofisi yeniden yapılandırılırken, Askeri İstihbarat Direktörlüğü kuruldu ve bu iki şubeyi bünyesine aldı. İç Şube MI5 oldu, dış şube (MI1c) ise askeri istihbarat içinde olmakla birlikte bütçesi, Dışişleri Bakanlığı tarafından sağlanmaya başlandı. MI1c, dış istihbarattan sorumlu askeri istihbarat olarak daha sonra MI6'yı teşkil edecek SIS olarak tanındı. MI1c bünyesinde 'Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Sevisi (Şekil 2)' teşkil edildi ve önceleri İskenderiye'den, 1917'den itibaren ise Kahire'deki istihbarat merkezinden yönetildi¹⁰. Büronun içinde espionaj ve kontr-espionaj bölümleri vardı. 1917'de Suriye'de açılan yeni şubesi diğer şubeleri de bünyesinde topladı ve Kahire'den bağımsız olarak İngiliz Doğu Akdeniz Donanması'na bağlandı. Atina ve Suriye'de merkezleri olan bu yeni istihbarat teşkilâtı, Akdeniz İstihbarat Servisi adını aldı ve beş şube olarak organize edildi. Birinci Dünya Savaşı süresince İngiliz siyasi istihbaratının başındaki kişi Dışişleri Bakanı Müsteşarı Lord Hardinge idi. Askeri istihbarat, Bahriye ve Savaş Ofisi'ne hizmet etmekteydi. Enformasyon Bakanı Lord Beaverbrook da sisteme müdahil olmaktaydı.

Şekil 2: Doğu Akdeniz İstihbarat Servisi (AİS)

Birinci Dünya Savaşı'nda Ortadoğu'daki durum İngiliz istihbaratı için çok elverişli idi. Yerel halktan, göçmenler, savaş esirleri kadar Osmanlı Ordusundaki Arap subaylar da oldukça fazla bir insan istihbaratı kaynağı oluşturmaktaydı. İnsan istihbaratı, Osmanlı Ordusunun durumu ve kuvvetlerinin yerleri hakkında önemli bilgiler sağladı. Kasım 1914'de Osmanlı'nın Almanya ve Avusturya-Macaristan yanında savaşa girme kararından sonra Mısır'daki istihbaratçılar, Suriye ve Arabistan'daki Osmanlı Arap milliyetçi grupları ile müttefik olma çalışmalarına başladı. Bu grupların temsilcileri zaten İngilizlere destek istemek için yanaşmışlardı. Arap ayaklanması, İngilizleri Süveyş Kanalı ve Mezopotamya'da, Rusları Kafkasya'da rahatlatıyordu. Arapların tarafsız kalması bile Osmanlı padişahının halife olarak yaptığı "cihat" çağrısını boşa çıkaracaktı. Bu İngilizler için Mısır'dan Hindistan'a kadar olan coğrafya için önemli idi. Rudyard Kipling tarafından tanıtılan 19. yüzyıldaki casusluk savaşlarının ilki, Orta Asya'nın kontrolü için Rusya ve İngiltere arasında yapıldı. 1910'larda Bağdat Demiryolunun inşası için bir yanda Almanlar gezinirken, diğer tarafta İngilizler kazılar ve araştırmalar yapmaktaydı. İngiliz ajanlara Ortadoğu için verilen ilk görev, Almanların 1903'de döşemeye başladığı Berlin-Bağdat demiryolunu engellemektir. Bu yüzden Lawrence, önce 1910'da Cerablus'a geldi ve burada arkeolojik kazı yapan İngiliz ekibine katıldı. Lawrence'ın arkeolojik kalıntı

⁹ SSB: Secret Service Bureau.

¹⁰ Philip H.J. Davies, MI6 and the Machinery of Spying, Frank Cass, 2004, 23.

yerleri diye çizdiği haritalar Sykes-Picot'a hazırlıktı. Irak'ta ise Gertrude Bell, Lawrence'dan daha başarılı oldu, Irak haritasını çizdi, bugünkü Ortadoğu'nun verilerini hazırladı.

Kahire'deki sinyal istihbaratı (SIGINT), Türklerin kullandığı telsiz haberleşmelerini dinleyerek, Alman ve Türk askeri ve politikacıları arasındaki haberleşme trafiğini takip etti. İngiliz pilotlar, resim çekerek Arap Yarımadası'ndaki durum ve hava durumu hakkında bilgi sağladılar. İtalyan Marconi, kendi ülkesinden ilgi görmeyince telsiz çalışmaları için İngiltere'ye gitmiş, 1896'da ilk gösterisini yapmıştır. 1900'lerde İngiliz gemileri denizde haberleşebilmektedir. İngilizler, bütün kabloları dinlemeye başlamış, ülkeye gelen bütün mektuplar açılıp-okunmuştur. Savaşın başlaması ile Donanma Bakanlığı içinde 37 No.lu kurulmuş ve günde 800 mesaj okunmaya başlanmıştır. Daha sonra kurulan 40 No.lu oda da ise Almanya ve Osmanlı'nın telsizleri dinlenmeye ve şifreleri çözülmeye başlanmıştır. Bu oda daha sonra diplomatik haberleşmeyi denetlemek için 40A ve 40B diye ikiye ayrılır. Bu odada görev yapan George Young, Atina ve İstanbul'da görev yaptığı için Türkçe bilmekte ve Osmanlı kanunları üzerine uzmandır. İngiliz 2 No.lu Bölüğü Sarafan-Filistin mevkiinden 1923'lere kadar Türk sinyallerini almaya devam etmiş, daha sonra Irak'a yerleşerek 1930'lara kadar Türkiye'yi taramıştır¹¹.

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli özelliklerinden bir tanesi savaşa giren Batılı ülkelerin çok büyük propaganda büroları kurmuş olmalarıdır. İngilizler, Wellinghouse'da kurdukları propaganda merkezi ile egemenlikleri altındaki bütün alanlara propagandalarını yaymışlardır. Propaganda çalışmalarının en başta gelen amacı ABD'yi savaşın içine çekmektir. Nitekim 1937 yılında yapılan bir ankette Amerikan halkı İngilizlerin savaşa girme konusunda kendilerini aldattığını belirtmiştir¹². İngilizler, ABD'deki Alman ve Musevi kamuoyunu etkilemek için Ermeni katliamı hikâyesini kullanırlar. ABD, 1935-1936'da kendi tarafsızlığını bozan İngilizlere karşı "Tarafsızlık Yasası" çıkarmak zorunda kalır. İngilizler, her iki dünya savaşında da ABD içinde yaşayan özellikle doğu kıyısının önemli gazete ve gazetecilerini kullanırlar. Amerikan halkı kendisinden soy olarak farklı ve aşağı gördükleri diğer soylar hakkında propagandalara çabuk inanırlar. Almanların ve Türklerin sözde Belçika ve Ermeni halkına yaptığı katliamların hikâyesi Sir Byrce'in kurduğu bir komiteye havale edilmiştir. 1915 yılında yayınlanan düzmece raporlar bugün de Ermeni yazarların Türkiye'ye yönelttikleri iftiralarda belge diye kullanılmaktadır¹³. İngiliz propaganda makinesi her dilden gazete çıkarmakta, çeviri kitap ve mecmua dağıtmakta, fotoğraf ve resim sergileri açmakta, yabancı basına materyal hazırlamakta, cephede çekilmiş savaş filmleri oynatmaktadır. Pek çok ülkede basın bürosu açılmıştır. Propaganda Bakanlığı'na her gün 10 bin kelimenin dışarıya aktarılması ve İngiltere ile ilgili yılda 4 bin makale yayınlanması görevi verilmiştir. Bu hazırlıklar RIIA tarafından yapılmakta, dış araştırma ve basın kısmının başında ise Arnold Toynbee bulunmaktadır. Mavi kitap yazarları, Ermeni katliamı hikâyesini de kitap haline getirmiştir.

İngiliz istihbaratı da mükemmel değildi, beklenen performanstan hep uzak kaldı. Trenleri izleyen Belçikalı Beyaz Hanım (Dame Blanche), Alman deniz mühendisi Herman Kruger (TR 16) gibi sembol isimler ortaya çıktı. İngilizler

¹¹ Nigel West, The Secret Wireless War 1900-1986, Coronet Books, 1987, 99

¹² R. Toplin, History By Hollywood: The Use and Abuse of The American Past, (Urbana: University of Illinois Press, 1996), 83.

¹³ H.C. Peterson, Propaganda For War: Campaign Against American Neutrality 1914-1917, New York, 1939, 53-61.

Çanakkale Savaşı'nın hemen öncesi Talat Paşa ile gizli bir anlaşma yapmak istediler. Ancak, 40A odasına gelen şifreli telgrafta Türklerin cephanesinin olmadığı yazılıdır. Bunun üzerine Churchill, Türklerle pazarlık yerine denizi zorla geçmeye karar verir. Oysa sonraki telgrafta Boğaza cephanenin ulaştığı yazılıdır. Telgraf geç açıldığı için İngiliz donanması perişan olur. Churchill, görevden alınır¹⁴. Savaş Bakanı Lord Kitchener ise 1916 yılında Hamshire zırhlısı ile Rusya'ya giderken Almanlar tarafından yoluna konan mayına çarparak havaya uçar. İngilizler Lord'un yolunu aynı şifreyle dört defa bildirince haberleşme Almanların dikkatini çekmiştir.

Thomas Edward Lawrence...

T. E. Lawrence (1888-1935), gayrimeşru bir çocuk olarak doğdu. Babasını tanımadı, kardeşleri yoktu. Annesinden her fırsatta dayak yedi. Oxford Üniversitesini 1909 yılında bitirdikten sonra 1910 yılında yine bir ajan olan hocası arkeolog Prof. David Hogarth ile birlikte Türkiye'ye geldi. Fırat Nehri kıyısında arkeolojik kazılar adı altında petrol etüdü yaptı, siyasî ve etnolojik bilgiler topladı. Bu çalışmaları 1914 yılına kadar, Sina, Gazze ve Akabe'de sürdü. Bu şekilde Birinci Dünya Savaşı öncesi, Osmanlı coğrafyasının haritasını çıkardı ve etnik yapıyı tespit etti. Lawrence; Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır'ı gezip Arapçayı, Müslüman âdet ve göreneklerini öğrendi. İngiliz hükümeti de iyi yetişmiş bir ajan olarak Lawrence'ı Mısır'a atadı. Kahire'de İngiliz Askeri İstihbarat Teşkilatı için çalıştı. İngiliz istihbarat servisi adına, savaş öncesinde arkeoloji çalışmaları görünümümlü istihbarat operasyonları ile Ortadoğu'da bilgi topladı. Lawrence, Kahire'deki istihbarat bürosunda iken yakalanan Türk casusları ve esirleri sorguladı. Bu sorgulamalar sırasında Suriye'ye kadar uzanan bir istihbarat ağının kurulmasını sağladı. 1915'te Karkamış'ta tanıştığı Ermeniler aracılığı ile Doğu cephesinde görevli Ermeni kökenli Osmanlı subaylarının isimlerini tespit etti ve bu isimleri İngiliz istihbaratına bildirdi. İngiliz istihbaratı da bu isimleri Rus istihbaratına verdi. Rus Ordusu da bu subayları kendi saflarına çekti.¹⁵

Lawrence, 1916'da kurulan ve Kahire'deki istihbarat servisinden bağımsız bir teşkilat olarak örgütlenen Arap Bürosu içinde yer aldı. Lawrence, 1916 yılında Kut'ül-Amare'de kuşatılan İngiliz ordusunu kurtarmak için Halil Paşa'yla gizlice görüştü. Ona iki milyon İngiliz sterlini rüşvet teklif etti. Halil Paşa bu parayı reddedince, İngiliz ordusu şartsız teslim oldu. Lawrence'ın buraya geldiğini tespit eden Türk istihbaratı da Lawrence'ı satın almayı denedi. Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa, Lawrence'a önemli miktarda para önerdi. Lawrence, teklifi reddetti. Arap Bürosu, Lawrence'ı Hicaz'a yollama kararı aldı. Araplarla olan sıcak ilişkileri nedeni ile İngiliz ve Arap kuvvetleri arasındaki irtibat subaylığı görevindeydi. Ekim 1916'da, Arap millî faaliyetlerini rapor etmesi için çöle gönderildi. Lawrence, Hicaz'da Mekke Şerif'i Hüseyin oğlu Faysal'ı keşfetti. 1916'da Mekke Şerifi Hüseyin ile tanıştı ve onu Osmanlılara karşı isyana teşvik etti. Bu amaçla, Bedevileri örgütledi ve para yardımı yaptı. Lawrence, Vahhabi Abdulaziz Bin Suud ile de dostluk kurdu, onun yakın adamlarından biri oldu.¹⁶ Lawrence'ın yardım ile Abdulaziz Bin Suud, İngiltere'den bolca para silâh, cephane, teçhizat ve levazım malzemesi temin etti. 1916'ya kadar istihbarat ajanı operatörü rolündeki Lawrence, Arap ayaklanmasının örgütlenmesi ve yürütülmesi için bu tarihten sonra özel harpçi rolüne geçti. Mekke Şerifi Hüseyin'in

¹⁴ McLaughlin Redmond, The Escape of the Goben, Prelude to Gallipoli, Seeley, 1974, 94.

¹⁵ Harry Winstone, Victor Frederick, The Illicit Adventure. The Story of Political and Military Intelligence in the Middle East from 1898 to 1926, Jonathan Cape, London, 1982, 146.

¹⁶ Timothy J. Paris, Britain, The Hashemites and Arab Rule 1920-1925, The Sherifian Solution, Frank Cass, (London, 2003), 27.

oğlu Faysal komutasındaki birliklerle Osmanlı ordusuna karşı gerilla mücadelesine başladı.

Arapları, Medine'deki Osmanlı muhafız birliklerini şehirden çıkarmamaları konusunda ikna etti. Böylece Araplar, şehre malzeme getiren Hicaz demiryoluna saldırmaya devam etti. Şehri savunmakla meşgul olan Osmanlı askerlerini diğer yandan da demiryolunu tamir etmek zorunda bırakmak suretiyle oyaladı. Mayıs 1917'de başlayan ve Lawrence'ın yönettiği Akabe saldırısı rütbesinin binbaşılığa yükseltilmesini sağladı. Araplara ise bu saldırıya destekleri için 16 bin pound değerinde ilave altın verilmesini sağladı. Sıra, Şam'ın 100 km. güneyindeki Deraa kasabasına yakın demiryolu hattının kesilmesine geldiği sırada Lawrence burada yakalandı ve iddiasına göre tecavüze uğradı. Lawrence'ı yakalayıp bırakanlar onun deri rengine bakarak Çerkez olduğunu sandı, ama bu yaşadığı olay, Lawrence'ın içinde derin bir yara bıraktı. 1 Ekim 1918'de Faysal ile birlikte Şam'a Lawrence'ın Rolls-Royce aracı içinde girdiler.¹⁷ Savaş bitmek üzereyken Lawrence, hastalığını öne sürerek izine ayrıldı. Rütbesi Albaylığa yükseltilen Lawrence daha sonra Ortadoğu'ya döndü. Lawrence, 1918'de savaş muhabiri Lowell Thomas'ın bölgede belgesel film ve fotoğraflar çekmesine yardımcı oldu. Lowell Thomas, Lawrence büyük bir kahraman gibi göstermeye çalıştı. Lawrence da kendi anılarında bölgede daha önce yüzlerce İngiliz ajanı tarafından gerçekleştirilen birçok şeyi kendine mal etti ve geniş kitlelerce tanınmasını sağladı. Öyle ki sonradan Lawrence'ı kaleme alan yazarlar yeri geldiğinde Lawrence'ı gerilla savaşının mucidi olarak kabul etiler.

Resim 1: Lawrence ve Savaş Muhabiri Lowell

İngilizler Arap isyanı ve Lawrence'ın rolünü General Allenby'nin Filistin'den Suriye'ye başlattığı büyük harekât yanında ikinci hatta üçüncü önemde olduğunu söylemektedirler. Genel kanı, Lawrence'ın hikâyesi abartılı idi.¹⁸ Lawrence, "Akıl Yedi Direği" başlıklı kitabını, notlarını kaybettiği için üç defa yazmak zorunda kaldı. Gerçekle hayali karıştırmaktan zevk alan ve abartılı ifade kullandığı bilinen

¹⁷ Matthew Hughes, Allenby and the British Strategy in the Middle East, 1917-1919, London, 1999, 97-98.

¹⁸ Robert Graves, B.H.Liddell Hart (Edt), T.E.Lawrence to His Biographers Robert Graves and B.H.Liddell Hart (London, 1963), 181.

Lawrence'ın süslü bir anlatımla dile getirdiği kitabındaki iddiaların bir kısmı sonradan yalanlandı veya aksi ispatlandı. Kitabında, Türklerin kendisine nasıl işkence yaptığını ve daha sonra da ırzına geçildiğini uzun uzadıya anlatmaktadır. Deraa'da çektikleri yüzünden Türklere düşman olduğunu ve Tafas'taki katliam emrini o düşmanlık hissinin etkisi altında, kendinde olmayarak verdiğini hikâye etmektedir. Almanlar da, Arap İsyanı'nın her yönünü anlatan 12 ciltlik bir rapor hazırladı. Bu büyük raporda Lawrence'ın adına rastlanmamaktadır. Buna rağmen Araplar, etkisi olduğunu kabul etmektedir. Türk Genelkurmay ATASE Başkanlığı'nın yayınlarında ise Lawrence'tan yabancı yayınlara atıf yapılarak bahsedilmektedir. İngiliz ordusundan emekli olan Lawrence, sonrasında çevresinden beklediği ilgiyi göremedi. Ortadoğu'da abarttığı başarısı; zalimliği ve zayıf kişiliği ile gölgelendi. Yalnızlık içinde günlerini geçirmekte olan Lawrence, tekrar Ortadoğu'ya gitmenin plânlarını yaparken, 19 Mayıs 1935 günü bir motosiklet kazasında yaralandı ve altı gün sonra, 46 yaşında hayatını kaybetti. Ölümü üzerindeki esrar perdesi de bir türlü aydınlatılmadı.

Getrude M. L. Bell...

Gertrude Bell (1868-1926), Birinci Dünya Savaşı sonrası Irak'ı kuran, sınırlarını cetvelle çizen ve yarattığı Irak'ın kralını bile bizzat kendisi tayin eden bir İngiliz ajanıydı. Bell, zengin bir İngiliz ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Oxford'un 'Modern Tarih, Coğrafya ve Arkeoloji Bölümü'nü iyi bir dereceyle bitiren ilk kadındır. İngiliz istihbaratı saflarına katıldı. Bell, Arapça öğrenmeye 1897'de Kudüs'te başladı, Suriye hakkında yazılar yazdı¹⁹. 1907'de Anadolu'daki kiliselerle ilgili bir araştırma için Konya'ya geldi ve hayatının aşkı İngiltere'nin Konya Askeri Konsülü Binbaşı Dick Doghty-Willie ile burada tanıştı. Evli binbaşı ile gizli kapaklı buluşmalar ve mektuplarla süren bu aşk, binbaşının 1915'te Çanakkale Savaşı sırasında hayatını kaybetmesi ile sona erdi. Hiç evlenmemiş olan ve yalnızca bir kez nişanlanan Bell, nişanlısını Çanakkale Savaşları sırasında kaybedince iddiaya göre o tarihten sonra Türkler'den nefret etmeye başladı. Gertrude Bell, anlatılanlara göre, Gelibolu yarımadasına özel izinle geldi ve sevdiğinin mezarı başında intikam yemini etti. Ocak 1909'da Mezopotamya'ya bir gezi düzenleyen Bell, bu sırada Geç Hitit Dönemine ait Karkamış'daki tarihi eserler hakkında keşif ve incelemelerde bulundu. Sonra Irak'taki ünlü antik şehir olan Babil'e gitti. Bell, Irak'ta Ukhaidir'deki Abbasi dönemine ait kalıntıların çalışmalarına katıldı ve bunları 1914 yılında yayınladı. Bu dönemde, pek çok tarihi eseri, izinsiz olarak Arap kökenli Osmanlı subaylarına rüşvet vererek gizlice çıkarttırdı ve deniz yolu ile İngiltere'ye taşınmasını sağladı. Bu kaçak gemilerden bazıları yüklerinin ağırlığı nedeni ile battı.²⁰

Gertrude Bell ve T.E.Lawrence, Birinci Dünya Savaşı'nın çok öncesinde Ortadoğu'da arkeolog görüntüsü altında birlikte kazı çalışmalarına katılmaktaydı. Bell ve Lawrence önce 1910 yılında Cerablus'taki Hitit kalıntıları üzerinde çalışmak için bir araya geldiler. Onların hocası görüntüsündeki David G. Hogart da bir akademisyen kimliğine rağmen, sahada yürütülen istihbaratın lideri ve 1916'da İngiliz istihbaratının koordinesi için kurulan Arap Bürosu'nda Direktör Yardımcısı olarak görev alacaklardan biriydi. Bell, kız arkadaşının ağabeyi olan Hogarth ile bir aşk yaşamayı umut etti, ama ondan beklediği ilgiyi göremedi. Lawrence'ın homoseksüel olması da onu hayal kırıklığına uğrattı. Lawrence'ın Arap erkek arkadaşı ve sevgilisi Dahum'un da ilgisini çekemedi. Dahum, Lawrence'ı Bell'den kıskanmaktaydı. Bell ve Lawrence

¹⁹ Gertrude Bell'in yazdığı kitaplar; The Desert and Snow, Heinemann, 1907, Amurath to Amureth, Heinemann, 1911, Letters 2. Cilt (1927).

²⁰ .W. Ceram, Tanrılar, Mezarlar, Bilginler, Çev.H.Örs, Remzi Kitabevi, (İstanbul, 2011), 87.

anne-oğul gibiydi. O dönemde, İngiltere'nin Mersin Ataşesi Wylie de ara sıra Cerablus'a gelip, Bell ile buluşurdu. Dahum, ikisinin buluşmasını da istemezdi. Bell'e âşık olan Wylie, o dönemde yaygın olan verem hastalığına yakalandı. O yıllarda Halep'teki Baron Oteli, pek çok ünlü yazar, casus, politikacı veya asilzadeye misafirlik etmekteydi. Kocasını arkeolog olan Agahta Christie de Baron Oteli'nde roman yazmaktaydı. Dahum, Bell'in onlarla da yakınlaşmasını istemedi. Bell ile ilgili olarak Suriye halkı içinde bunun gibi pek çok dedikodu çıktı.²¹ Lawrence harita çizerken, Bell ise özellikle Arap kabileleri üzerine siyasi çalışmalar yapmaktaydı. Bell, Ortadoğu'da Osmanlı'ya karşı İngiliz saflarında çalışabilecek Arap kabileleri tek tek rapor etti. O raporlar, uzun yıllar askeri planlamalarda kullanıldı. Bell, 1914 yılında Arabistan'ın kuzeyindeki Hail kasabasında bulunan Abdülaziz İbn Suud'un (daha sonra Suudi Arabistan kralı olan) karargâhını ziyaret etti.

Resim 2: T.E. Lawrence ve Gertrude Bell

Birinci Dünya Savaşı başladığında İngiliz istihbaratı tarafından önce bölge ile ilgili bilgisi nedeni ile Kahire'de T. E. Lawrence ile birlikte çalışma görevi verildi. Bu görev, daha sonra kurulan Arap Bürosu içinde devam etti. Ancak, Irak'ta Hindistan'dan gelen İngiliz kuvvetleri Kut-ül Amare'de Türkler tarafından sarılınca, Basra'ya yardım için gönderildi. Oradan da Bağdat'taki İngiliz Sömürge İdaresi içinde görevlendirildi. Sonraki yıllarda Ortadoğu'da İngiltere'nin çıkarları için çeşitli faaliyetlerde bulunmaya başlayan Bell, İngilizlerin Ortadoğu politikasının kurucusu ve planlayıcılarından biri oldu. Bell, Bağdat'ta iken Şark Bakanı Cox'un Arap ilişkilerinde sorumlu yardımcısı olarak görev yapmaktaydı. 1918'de savaş bittikten birkaç ay sonra İngiliz Hükümeti tarafından, Bell'e 'Üstün Başarı Nişanı' verildi. Bell, 12 Haziran 1926'da yalnızlık nedeni ile depresyon sonucu aşırı dozda uyku hapi alarak aniden intihar etti ve Bağdat'a gömüldü. Bell'in yarattığı Irak 37 yıl yaşadı ve 1968'de Baas darbesi ile tarihe karıştı. Bugün Osmanlı dönemindekini istikrarını çok arayan Irak'ın Baas rejimi de 35 yıl yaşayabildi. İsmi Arap dünyasında efsane halini alan Gertrude

²¹ Hüsnü Mahalli, Maniki Dünya, Destek Yayınları, (İstanbul, 2016), 29-31.

Bell, Araplar arasında 'Çölün Kızı' yahut 'Irak'ın taçsız kraliçesi' diye bilinmektedir. Nisan 2003 tarihinde Bağdat'ta işgal sırasında yağmalanan Irak müzesinin kurucusu da (1923) Gertrude Bell'dir²².

Arap Bürosu...

Batılı servislerin azınlıkları kullanmaları nedeniyle İstanbul'da ajanları olmalarına karşılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun en zayıf yanı olan Arap Yarımadası'nda gerek coğrafi konumu gerekse dini farklılıklar nedeni ile en zor sızılan kısmı olmuştur. Ancak, 1916'da kurulan Arap Bürosu'nun başarılı olması ile Osmanlı'nın savaşı kaybettiği tek yer de Ortadoğu olacaktır. O dönemde İngiliz akademik dünyasında Doğu bölgeleri üzerine çalışmaların öncülüğünü Sir David George Hogart'ın başkanlığını yaptığı Londra Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü yapmaktadır. Hogart, deniz istihbaratına çalışmakta ve Araplar üzerine uzmandır. Hogart, Lawrence'ı keşfetmiştir. Onun yanındaki Profesör Denison Rose, askeri istihbarat başkanının danışmanıdır ve Gertrude Bell'i de işe o almıştır. Akademik dünya içindeki Amiral William Blinker Hall ise savaş esnasında istihbaratın başına geçecektir. Alman ajanları ise Alman Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nden (Deutsche Orient Gesellschaft) gelmektedir. Dicle ve Fırat civarına yerleşen Alman arkeologlar Albay Kont von Gleichen tarafından yönlendirilmektedir.

1915'in başında sahadaki İngiliz yetkililer, bölgesel ofisler arasındaki koordinasyon eksikliğinden şikâyet etmektedir. Gertrude Bell, Mart 1916'da Lawrence'a istihbarat bölümleri arasında personel değişimini teklif eder.²³ İngiliz politikalarının içinde olan her adresin kendi ön yargıları vardır ve uyumlu bir politika için Ortadoğu'da bir istihbarat teşkilatı kurulmasına karar verilir. Yeni istihbarat teşkilatı ile ilgili resmî öneri Dış İşleri Temsilcisi Mark Sykes'tan gelir. Gerekeçesi Mısır, Mezopotamya ve Hindistan'da Türklerin çok güçlü propaganda faaliyetlerine karşı koyamamalarıdır. İngilizlerin prestiji Çanakkale'de fena sarsılması üzerine yeni kurulacak İslâm Bürosu'nun nerede ve kimin kontrolünde olacağı tartışmaları yapılmaktadır. Sonunda Savaş Bakanı Kitchener'in kararı ile İslâm Bürosu'nun Arap Bürosu ile bağlantılı olması ancak ajan ağı, kodları ve malzemeleri ile ilgili bilgilere Deniz İstihbarat Direktörlüğü'nün de nüfuz edebilmesi ile kararlaştırılır²⁴ Diğer istihbarat teşkilâtları ile sahada yakın koordinasyon sağlanabilmesi için de Arap Bürosu'nun Kahire'de kurulması uygun bulunur. Arap Bürosu, Sudan İstihbarat Dairesi'nin bir şubesi olarak Mısır Yüksek Temsilcisi'ne bağlı olarak çalışacaktır. Bu büro; İngiliz Dışişleri, Hint Ofisi, Savunma Komitesi, Savaş Ofisi, Bahriye Bakanlığı ve Hint Hükümeti arasındaki politikaların uyumu için istenen hizmetleri yerine getirecektir. Ancak, Hint Hükümeti gibi Basra'daki İngiliz Komutanlığı da (General Percy Lake) Kahire'den talimat almaktan hoşlanmamıştır. Arap Bürosu'nun ilk kadrolu elemanları meşhur arkeolog D. G. Hogarth (Deniz İstihbaratı), Direktör Yardımcısı Yüzbaşı Kinahan Cornwallis (daha önce Sudan Ajansı'nda idi) ve Arthur Brownlow (Hint Konsolosluğu'ndan) oldular.²⁵ Bu çekirdek kadro, Arap konularında en uzman ekip olarak Askeri İstihbarat'ın Ortadoğu Şubesi'ni oluşturdular.

²² Janet Wallach, Çöl Kraliçesi, Can Yayınları, 2004, 4; Fehmi Dinçer: Gertrude Bell'in Günlüğünden Niğde Seyahati, Ankara, 2007.

²³ İngiliz Arşivi; G.M. Bell to Lawrence, 18 March 1916, FO882/13 MES/16/2, fo. 264.

²⁴ İngiliz Arşivi; Sykes to Clayton, 28 December 1915, FO882/2 ARB/15/4, fos 1–14. John Keegan, First World War, Bodley Head, 2014, 279–82.

²⁵ İngiliz Arşivi; Correspondence between SSI and Viceroy, December 1915 (L/P&S/10/578 P4522/1915, fo.236 and P4744, fo. 229), January 1916 (L/P&S/10/576 P182 #182) and February 1916 (L/P&S/10/576 P570 #207).

İngiliz Savaş Ofisi, Hint yönetimi ile Türkiye'nin batısı, Sina ve Arap Denizi boyunca çalışacak muhbir ağı kurmak için büyük para harcadı. Araplar, İngilizler için bir müttefik değil, Osmanlı'yı yenmek için gerekli bir vasıta idi. Savaş Ofisi'nin Ortadoğu uzmanları Londra'daki "İslâm Bürosu" içinde Osmanlı topraklarındaki İngiliz politikalarını koordine ettiler. Bunun içinde istihbarat toplama ve propaganda faaliyetleri de vardı. Kahire'deki Arap Bürosu içinde askeri konulardan arkeoloji ve gazeteciliğe kadar pek çok alanda profesyonel ajanlar çalıştı. Arap Bürosu, karmaşık bir askeri ve siyasi ağa sahipti. Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Direktörü, Mısır'daki İngiliz Yüksek Temsilcisi idi. Bununla beraber, İngiliz İmparatorluğu içindeki kıtalararası bir sömürge bürokrasisi Arap Bürosu ile temas halindeydi. Arap Bürosu, Haşimilere desteği sürekli kılmak için 1916'da kuruldu. Gelibolu'dan tahliye edilen Akdeniz Sefer Kuvveti, Mısır'daki kuvvetlere dâhil edilince, 21 Mart 1916 tarihinde "Mısır Kuvveti (Egyptforce)" adını aldı. Komutayı alan General Sir Archibald Murray karargâhını Kahire'den Sina bölgesine yakın İsmailiye şehrine taşıdı. Murray, İsmailiye'ye kendi istihbarat elemanlarını götürdü, ama Kahire'de Ortadoğu uzmanlarını bıraktı. Bunların içinde; T. E. Lawrence, S. F. Newcombe, W. Deedes, C. Parker, A. H. Herbert, G. Hennessy ve G. A. Lloyd bulunmakta idi. Bu kişiler, Clayton'a bağlı Arap Bürosu'nda çalışmaktaydılar.²⁶ Arap Bürosu'nun başkanı olan Tuğgeneral Gilbert Clayton, sivil ve askeri istihbarattan sorumluydu. Clayton, daha önce Doğu Akdeniz konsolosluk hizmetinde iken Türk jandarması, sömürge yönetimi, akademik çalışmalar, gazetecilik ve arkeoloji üzerinde uzmanlaştı. Modern istihbarat teknikleri yanında akıcı Arapça ve Türkçe öğrendi.

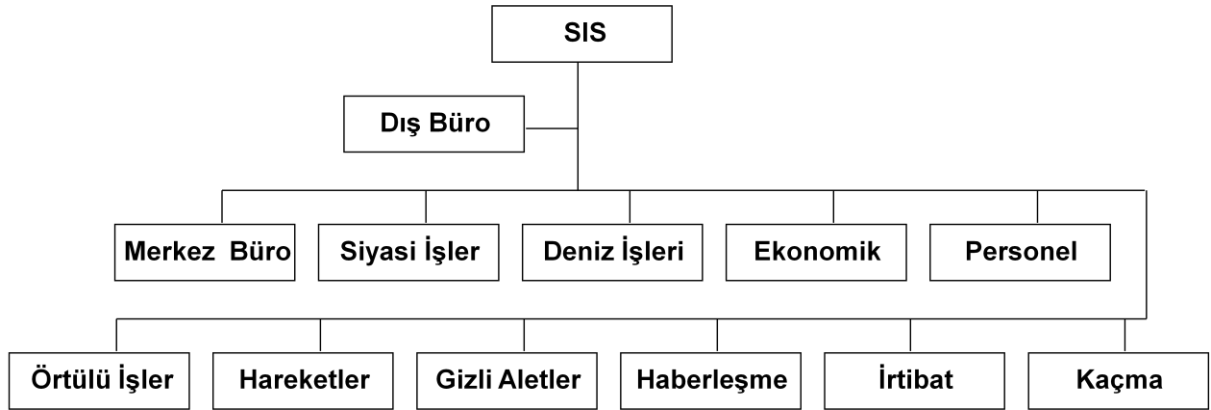
Arap Bürosu, istihbaratın toplandığı ve analiz edildiği bir merkezdi. Ancak pratikte, Arap Bürosu, personeli ve operasyon şekilleri ile sahipsizdi. Personelinin bir kısmı, diğer istihbarat teşekküllerinden ve ikinci derecede önemli birimlerden geldi. Askeri rütbe taşıyan pek çok sivil, akademi dünyasından ve elit İngiliz üniversitelerinin mezunlarından seçildi. Örneğin Gilbert Clayton'un yardımcısı olan David Hogarth; arkeolog, tarihçi ve müze yöneticisi idi. Gertrude Bell, tarihçi, arkeolog, gezgin rolünde idi, ama Irak'ta bir krallık kuracak birikime sahipti. Thomas Edward Lawrence ise, yine arkeolog, harita yapımcısı idi. Oxford mezunu Alfred Guillaume (1888-1965), akademik kariyerini şark çalışmaları üzerine yapanlardan biriydi. Arap Bürosu'nda insan istihbaratı, sinyal ve görüntü istihbaratı yanında Arabistan ve Kuzey Afrika dahil tüm Ortadoğu hakkında açık kaynak istihbaratı da yapılmakta, günlük istihbarat bültenleri (Arap Bulletin) hazırlanmaktaydı. Önemli işlerden biri de Arap ve Osmanlılar içinde biyografik istihbarat yaparak, İngilizlere dost olabilecek kişileri tespit etmektir. İstihbaratın odaklanacağı konuları seçen ve Mısır İngiliz Yönetimi ile koordine eden kişiler ise Hogarth ve Cornwallis oldu. Belirli alanlarda uzman olan diğer istihbarat elemanları Hicaz ve Suriye harekât alanları arasında sürekli hareket halinde verilen görevleri yapıyorlardı. Örneğin Wyndham Deedes, savaş öncesinde Kuzey Afrika ve İstanbul'da çalıştı. Osmanlı askeri ve siyasi işleri konusunda uzmanlaştı. Kahire'deki eski 'The Times' muhabiri Philip Graves de Türk ordusu konusunda uzman olarak yetiştirilenlerdendi. M. S. McDonnell; Kuzey Afrika'daki Arap faaliyetlerinden; R. W. Graves, Mısır'daki önemli şahsiyetlerden sorumlu idi. T. E. Lawrence, topoğrafik istihbarat yanında, Günlük Askeri İstihbarat Bültenleri'ni hazırlamak ve savaş esirlerini sorgulamakla görevliydi. İlk Arap Bülteni 6 Haziran 1916'da yayınlandı. Clayton, Gertrude Bell'i de Mezopotamya ve Basra'daki istihbaratı aktarmakla görevlendirdi. Mısır Yüksek Temsilcisi McMahon ise, daha

²⁶ İngiliz Arşivi; David Hogarth, 'First Report, Arab Bureau', 1 May 1916, Enclosure No. 2, Serial No. 8, R/20/A/1569 IOLR.

önce 24 yıl Hint Siyasi Dairesi'nde çalıştı ve İran, Belucistan, Afganistan ve Tibet sınırlarının çizilmesinde rol aldı.

Kahire'deki Savoy Otelinde kurulan çalışma düzeni yarı özerk bir düşünce merkezine benzemekteydi. Herkes kendi operasyon alanından gelen bilgileri topladı, analiz etti ve gizli rapor haline (Arap Bulletin) getirdi. Bu raporlar, az sayıda askeri ve siyasi daireye dağıtılmakta ve İngiliz savaş çalışmalarına rehber teşkil etmekteydi. Bununla beraber, Yakın Doğu'daki İngiliz politikalarının uyumlu hâle getirilmesi ile görevlendirilen büronun çok önemli işlerde fazla bir rolü olmayacaktı.²⁷ Cidde'de 1916-1919 arasında görev yapan İngiliz ajanı Cyril Wilson, Ortadoğu'ya yönelik İngiliz politikalarında koordinasyonsuzluk ve farklılıklardan şikâyetçi idi.²⁸ Arap Bürosu, ne Hüseyin-McMahon yazışmaları, ne Sykes-Picot Anlaşması ne de Balfour Deklarasyonu'na müdahil olamadı. Ancak, büronun kilit isimleri İngiliz politikalarının sahada yürütülmesinin kendi çıkarlarına da hizmet edeceğine Arapları inandırdı ve onların kullanılmalarını sağladı. Arap İsyanı süresince Arap Bürosu, lojistik destek ve finansal yardım sağlanmasında aktif rol oynadı. Büro çalışanları; insan, sinyal ve görüntü istihbaratı kullandılar. Gerilla savaşını yönettiler. Cidde ajanlarının işi Şerif Hüseyin'i kontrol etmekti ve bu nedenle onun etrafında konumlandırıldı. Propaganda çalışmaları gazete yayınları (El-Kible, El-Kawkab ve Jaridat Filastine) ile yapıldı. Verilen mesaj "İngiliz ve müttefiklerinin İslâm'ı ve ona bağlı olanları korumak için savaştığı, daha sonraki amacın ise Arap çıkarlarını ve özgürlüğünü sağlamak olduğu" idi. Propaganda, İngiliz emperyal savaş ağalarının çıkarları ile uyumlu hale getirildi. Arap Bürosu'nun 1920'de kapatılmasından sonra ilişkiler Cidde üzerinden yürütüldü. Cidde ile Dışişleri Bakanlığı arasında doğrudan ilişki kuruldu ve Yüksek Temsilci artık devre dışı idi. Cidde Ajansı, savaş zamanı askeri istihbarat ağırlıklı idi. 1920'den sonra sivil istihbarat ve Konsolosluk faaliyetleri öne çıktı. Cidde'deki ajanlar içinde Cyril Wilson (1916–19), C. E. Vickery (1919–20), William Batten (Acting Agent, 1920–21), W. E. Marshall (1921–23), Laurence Grafftey-Smith (Vice-Consul, 1921–23) ve Reader Bullard (1923–25) vardı.

Şekil 3: İngiliz Gizli İstihbarat Servisi (SIS) (1918)

Kaynak: Philip H. J. Davies, MI6 and the Machinery of Spying, Frank Cass, 2004, 48.

MI1c, insan istihbaratı konusunda tek merkez değildi. Askeri istihbarat savaş çıkmadan önce zaten dış ülkelerde keşif görevlerine başlamıştı ve savaş ile birlikte İstihbarat Kolordusu kuruldu. Bu birlik savaş alanında keşif ve taktik istihbaratı

²⁷ Robin Leonard Bidwell, The Arab Bulletin. Bulletin of the Arab Bureau in Cairo, 1916-1919, Gerrard Cross, 1986.

²⁸ David G. Hogarth, Present Discontents in the Near and Middle East, Quarterly Review, 234 (1920), 411–23.

yapmaktaydı. Londra'daki Savaş Ofisi'ne bağlı stratejik istihbaratın tarafsız ülkeler olan Hollanda ve İsviçre'de kolları, bunlardan ayrı Amiral Sir Reginald tarafından yönetilen bir insan istihbaratı ağı daha vardı. Kahire'deki istihbarat merkezi işe Türk Ordusunun zayıf yönlerini analiz etmekle başladı. Bu konuda en büyük katkıyı da 1911 yılında Libya'daki savaşta Osmanlı Ordusu saflarında komutan olarak savaşan El-Masri sağladı. El-Masri, 1913 yılında İstanbul'da Arap subaylar ile gizli El-Ahit örgütünü kurdu. Bağımsız bir Arap devleti kurmak isteyen El-Masri, İngilizlerden silah ve para alma karşılığı ittifak yapmak için Mısır'a geldi ve İngiliz istihbaratından Yüzbaşı Russell ile görüştü. Diğer bir önemli istihbarat kaynağı, Çanakkale'de İngiliz hatlarına geçen diğer bir Arap subayı El-Faruki oldu. El-Faruki, hem El-Ahit hem de diğer Arap gizli örgütü El-Fatat (diğer adı ile Genç Arap Partisi) üyesi olduğunu iddia etmekteydi. Bu örgütlerin üyeleri, Osmanlı Ordusu içinde görev yapan ve ordunun durumunu yakından gözleyen Arap subaylardı.

Şerif Hüseyin ve oğulları...

Mısır'ın işgalinden sonra savaşız olarak İmparatorluğa katılan Hicaz, Medine'ye gönderilen bir vali ile idare edilmekteydi. Buranın ileri gelenlerinden olan şerifler de yerli birer temsilci sıfatı ile vali nezdinde bulunmaktaydı. Şerif Hüseyin Emirliğe geçinceye kadar Hicaz'da herhangi bir karışıklık olmadı. Şerif Hüseyin İbn Ali, 1853'de İstanbul'da doğdu, ama hayatının büyük bölümünü amcası Abdullah'ın yanında Hicaz'da geçirdi. Haşimi olması nedeni ile Şerif'in peygamber soyundan geldiği düşünülmekteydi. Hüseyin, 1908 yılında II. Abdülhamit tarafından "Mekke Şerifi" olarak atandığında 55 yaşında idi. Görevi alır almaz konumunda iki tehlike sezdi. Birincisi yerine rakibi Ali Haydar'ın atanacağı tehlikesi, ikincisi ise 1908'de padişah karşısında iktidarı ele geçiren Jön Türkler ile ilgili şüphelerdi.²⁹ 1911 yılında Osmanlı-İtalya Savaşı'ndan birkaç sene önce II. Abdülhamit zamanında Hicaz Emirliğini koparan Şerif Hüseyin, Mekke'ye geldikten sonra olumsuz faaliyetlere başladı. 1909-1916 arasında Osmanlı, altı defa Hicaz Valisi'ni değiştirmek zorunda kaldı ve bunların çoğunda Hüseyin'in komploları etkili oldu. Görev ve yetkileri sınırlı olduğu halde valilerle uğraşarak hükümete karşı bir tutum içine girdi. Nitekim 1911 yılından itibaren Hüseyin'in Ali Haydar ile değiştirilmesi gündemde idi.

Resim 3: Mekke Şerifi Hüseyin, Oğulları Faysal ve Abdullah

Şerif Hüseyin, Jön Türklerin savaştan sonra onu Mekke Emirliğinden alacağına dair bir duyum aldı. Bir yandan aşiretleri ayaklandırırken, öte yandan daha İstanbul'da Danıştay üyesi olduğu sırada İngiliz elçisi ile başlattığı Arap-İngiliz

²⁹ Timothy J. Paris, Britain, The Hashemites and Arab Rule 1920-1925, The Sherifian Solution, Frank Cass, (London, 2003), 8.

dostluğunu geliştirme çabası içindeydi. Oğlu Abdullah'ı 1912'de Mısır'a göndererek buradaki İngiliz Yüksek Komiseri Lord Kitchener ile temas kurdurdu. Amacı ilişkilerine resmi bir hüviyet kazandırmaktı. Onun gizli faaliyetlerinden haberdar olan hükümet, önce bir aralık bölgeye atadığı Validen (Albay Vehip), Şerif Hüseyin'i Mekke Emirliğinden uzaklaştıracak bir sorun çıkartılmasını istedi ise de sonra bundan vazgeçerek hoşgörü siyasetine döndü.³⁰ Bundan şımaran Şerif Hüseyin ise, diğer Arap şeyh ve emirleri ile görüşerek ihanet çemberi kurmaya devam etti. Hüseyin'in oğlu Faysal, Şubat 1914'de Kahire'de Savaş Bakanı Lord Kitchner ve Şark Bakanı Ronald Storrs'u ziyaret etti ve Türklere karşı yardım istedi.

Harita 1: Arap İsyanı 1916-1918

Modern Ortadoğu'nun şekillenmesinde üç önemli doküman etkili oldu. Bunlar, Mekke Şerifi Hüseyin ile Mısır'daki İngiliz Yüksek Temsilcisi Henry McMahon'un mektuplaşmaları, Mayıs 1916'da nihai hali imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ve Balfour Deklarasyonu'dur. McMahon'un mektupları kadar Fransa, Rusya ve daha sonra İtalya ile yapılan görüşmeler de Sykes-Picot-Sazanov Anlaşmasına ve müteakip gizli anlaşmalara etki etti. Henry McMahon, İngiliz istihbaratının Kahire'deki merkezinden Şerif ile mektuplaşıyordu. 24 Ekim 1915'te McMahon, Hüseyin'e yazdığı mektupta birkaç çekince dışında istediği topraklar için söz verdi. Muhammed Reşit Rida, 1911 yılında Kahire'de Osmanlı içindeki Arapları bir araya getirmek için

³⁰ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.e., (1978), 4

Arap Zirvesi'ni kurdu. Arap subayları, aynı amaçla Cemiyeti El Fatat ve El Ahit'i kurdular. El Ahit, El-Fatat ile birleşerek, Mekke'deki Şerif Hüseyin'e Suriye'deki Türklere karşı bir isyan başlatmayı teklif etti. Hüseyin zaten İngilizlerle mektuplaşma içinde idi ve Mayıs 1915'te Halep'te Şerif'in oğlu Faysal ile bu örgütlerle buluştu. 23 Mayıs'ta Faysal ve gizli cemiyet üyeleri "Şam Protokolü"nü imzaladılar. Ancak, Faysal'a göre, El-Fatat'ın gücü Batı desteği olmadan yetersiz kalacaktı. İşin aslı Şerif Hüseyin, milliyetçi değildi ve İngilizlerle gönülsüzce temas kurmaktaydı.

El-Ahit, çöldeki Araplar arasında İngiliz propagandasına, Arap kökenli subaylar da gizli cemiyet içine çekilmeye başladı. Gizli cemiyet, özellikle Musul ve Bağdat çevresinde güçlendi. Hüseyin'e bağlı Arap kabileler, 10 Haziran 1916'da Mekke'deki Osmanlı garnizonuna saldırı sırasında ayaklandı. Hüseyin, İngilizlerden 1916-1918 arasında 4.5 milyon pound, Nisan 1919'da 2 milyon pound aldı. Mayıs 1919'dan sonra aylık yardım 200 binden önce 100 bin pound'a sonra Şubat 1920'ye kadar 25 bin pound'a düşürüldü.³¹ Hüseyin'in 1920'lerde para kazanmak için Türkiye'de silah sattığı ve Suriye'deki Arap direnişçilere Fransızlara karşı direnmek üzere silah ve para gönderdiği İngiliz istihbaratı tarafından tespit edildi. Savaş bittiğinde Şerif ve Faysal, Arap İsyanına katılmakla birlikte İngilizlerin gözünde güvenilmez ve zavallı kişiler damgası yedi. Bununla beraber, savaşta İngilizlere destek olanlar bir şekilde memnun edilmeliydi. Ancak, bu da İngilizlerin emperyal beklentilerine ve sahadaki koşullara göre yapılacaktı.

El Faruki ve El Masri...

Ortadoğu'nun geleceği üzerine, İngilizler ve Araplar arasındaki görüşmelerde genç bir üsteğmen olan Muhammed Şerif El Faruki'nin (1891-1920) arabuluculuğu önemli rol oynadı. Musul'da doğan El-Faruki, Arap bir aileden gelip, 1912'de İstanbul'daki askeri akademiden mezun oldu. Musul ve çevresinden sorumlu 4. Ordu'ya bağlı 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa'nın birliklerinde ilk kıta görevine başladı. 1913 yılının sonunda Osmanlı içindeki Arap subaylarının gizli teşkilatı (El-Ahit) ile temas kurdu. Muhammed Şerif El-Faruki, Mayıs 1915'te Halep'te Hüseyin'in oğlu Faysal ile buluştu, gizli Arap Cemiyeti El-Fatat ile Şerif'in isyanını desteklemek için Şam Protokolü'nü hazırladı.³² Cemal Paşa, Arap subayların gizli faaliyetlerini haber alınca, El-Faruki'yi 15 gün hapse tuttu. Sonra, Gelibolu cephesine gönderdi. El-Faruki, Gelibolu'da iken de gizli cemiyet ile temasını sürdürür ve Şerif'in Ağustos 1915'te İngilizlere bir mektup gönderdiğini öğrenir³³. El-Faruki, 20 Ağustos 1915'te Gelibolu'da İngiliz tarafına beyaz bayrak sallayarak kaçtı. Ortadoğu'ya İngiliz ajanı olarak döndüğünde, Arap-İngiliz ilişkileri ve savaşın genel durumu İngilizler için çok kötüydü ve bir alternatif aramaktaydı. 25 yaşında bir Osmanlı subayı olan Üsteğmen El-Faruki'nin gelişi ile Arap-İngiliz ilişkileri gelişmeye başladı ve Çanakkale yenilgisine ümitsizce alternatifler arayan İngiliz politikacılara can simidi oldu.

El-Faruki, İngilizlere, eğer kendileri ile işbirliği yapmazlarsa Almanlar ve Türklere çalışacaklarını, Almanların zaten tüm isteklerini kabul ettiğini söyledi. Bunların hiçbirisi doğru değildir.³⁴ El-Faruki'nin Hüseyin ile o dönemde teması yoktu ve onun varlığından ancak Ekim 1915'te haberi oldu. El-Faruki'ye göre, El-Ahit'in

³¹ Joshua Teitelbaum, The Rise and Fall of the Hashimite Kingdom of Arabia (New York, 2001), 152–62.

³² Gady, a.g.e., (June 22, 2014).

³³ Franz-Stefan Gady, The Real Story of How the Middle East Became Such a Disaster, The Nation, (April 7, 2017).

³⁴ Eliezer Tauber, The Role of Lieutenant Muhammad Sharif Al-Faruqi – New Light on Anglo-Arab Relations During the First World War, Asian and African Studies, Vol 24, No.1, (1990), 17-50.

yaklaşık 10 bin üyesi vardı, ama gerçekte bu sadece 42 subaydı. Gizli cemiyetin ne şifreli haberleşmesi ne de Osmanlı Ordusu içinde üst düzey liderleri vardı. Zaten Osmanlı, Şam'da El-Ahit üyeleri ile birlikte El-Faruki'yi de yakalandığında gizli cemiyetin üyelerinin ileri gelenlerini idam etmişti. El-Faruki'nin Almanlarla teması da yalandı. Ama İngilizler ona inandı. Kahire'deki İngiliz istihbaratı için getirdiği her bilgi, teyit edilmeden kabul edilen tek muhbirdi. Bu bilgileri alanlar ise İngiliz istihbarat subayları ve askeri istihbaratın başındaki Gilbert Clayton'du. El-Faruki, kendisinin Şerif Hüseyin adına konuştuğunu, El-Ahit'i temsil ettiğini, Osmanlı Ordusu'ndaki Arap subayların % 90'ının cemiyet üyesi olduğunu iddia etmekteydi. Yüksek Temsilci McMahon, farklı kaynaklardan gelen bilgiler ile ilgili İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Gray'e şöyle bir mesaj yazdı: *"Hikâye, genel olarak birbirini tutuyor ama bu kaynakların söylediklerini teyit etmek imkânsız"*. El-Faruki'nin dediklerinin etkisinde kalan Gilbert Clayton, Savaş Bakanı Kitchener'e, Osmanlı Ordusu içindeki Arap liderler ve Şerif Hüseyin'in taleplerini bildirdi ve harekete geçme zamanının geldiğini söyledi.

İngiltere'deki savaş kabinesi ile bir yandan yazışmalar sürerken Almanlar da kendilerine karşı Kutsal Savaş'ın tetiklenmesine fırsat vermeden ön alınmasına karar verdi. Mısır'daki birliklerin komutanı General Wingate, "Demir sıcakken vurmak gerekir" demekteydi. Fransız diplomat Georges-Picot ile Skyes arasındaki görüşmelerde İngiliz ve Fransız nüfuz alanları belirlenirken, El-Faruki görüşmelerde çok etkili oldu, ama ne Hüseyin ne de gizli cemiyet ile önceden istişare etme fırsatı bulamadı. Mark Sykes, sonucu sanki Hüseyin ve Arapların tutumu imiş gibi acele ile Londra'ya rapor etti. Sykes, El-Faruki'nin ortaya koyduğu şartları Hüseyin'in asla kabul etmeyeceği hususunda bir fikri yoktu. Arap Krallığı kurmak isteyen Şerif Hüseyin'in Şam, Halep, Humus ve Hama'nın Fransızlara, Basra ve Güney Irak'ın ise İngilizlere verilmesine asla razı olması beklenemezdi. Nitekim Şerif Hüseyin, McMahon'un mektubundaki toprak paylaşımlarına karşı çıktı. Kitchener ve Sykes ile İngiliz çalışanlar, Kahire'de El-Faruki'nin yönlendirmelerinin etkisindedirler. Hüseyin, Haziran 2016'da El-Faruki'yi tam yetkili elçisi olarak atadı. Bunun nedeni El Faruki'nin kendisini İngiliz özel görüşmecisi olarak tanıtmasıydı. El-Faruki'nin iki tarafa da yalanları devam etti. Bu yalanlar arasında; Şerif Hüseyin'e Arapların kralı olacağı sözü, Amerikalıların, Fransızların Suriye'yi almasına karşı çıktığı, İngilizlere Hüseyin'in 160-250 bin savaşçı vereceği vardı. Eylül 1917'ye gelindiğinde İngilizler ve Şerif Hüseyin, El-Faruki'yi kovdular. İngilizler sürekli sarhoş ve uygunsuz davranış içinde gördükleri ve "sahtekâr" diye niteledikleri bu adamı artık dikkate almadılar.

İngilizlerin bilgi aldığı diğer önemli kaynaklar arasında, Şerif'in Hüseyin'in askeri işlerini yürüten ve daha önce Osmanlı ordusunda Albay olan Aziz Bey Ali El Masri (1879-1965) diğer önemli isimlerdendir. Çerkez kökenli Aziz Ali El-Masri'nin ailesi önce Irak'a, sonra Mısır'a göç etmeden önce aile ismi 'Şaplı' idi. Mısırlı bir subay olarak El-Masri, El-Kahtabiyya ve El-Ahit örgütlerini kurdu. Osmanlı Harp Okulu ve Alman askeri okulunu bitirdikten sonra ilk kıta görev yeri Makedonya oldu. Osmanlılar içindeki Osmanlıcı, İslâmcı ve Arap Milliyetçileri arasında ılımlı bir konumda görünmesine rağmen, etnik durumu nedeni ile İttihatçıların hedefi haline gelince Arap milliyetçisi olarak etiketlendi. El-Masri'nin görüşüne göre, Osmanlı içindeki farklı etnik gruplara özerklik verilmeliydi. İtalya'nın Libya'yı işgali esnasında Osmanlı direniş kuvvetlerinin lideri Süleyman Askeri'nin yardımcısı oldu ve burada öğrendiği taktikleri Arap İsyanı'nda Osmanlıya karşı kullandı. El-Masri, Nisan 1914'te İstanbul'da İttihat ve Terakki yönetimi tarafından tutuklandı. Ancak, yargılanmasına İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi (Sir L. Mallet) müdahil oldu. Sonunda İstanbul dışına

çıkarıldı ve Mısır'a döndü. El-Masri, Mekke Şerifi Hüseyin'in emrinde general oldu ve Lawrence ile tanıştı. Hüseyin'i bağımsızlık yönünde sürekli teşvik etti. Arap isyanında Şerif'in ordusunun donatımı ve eleman bulunması başta olmak üzere önemli rol oynadı.³⁵ İngiliz ve Fransız subayları ona teknik destek verdi. Şubat 1917'de Mısır'a döndü ve başta Hasan El Banna olmak üzere Müslüman Kardeşler ekibi ile yakınlaştı. 1927-1935 arasında Kahire Polis Akademisi'ni yönetti. 1938'de Mısır Ordusu'na müfettiş oldu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında karanlık işlere girişti. 1952'de Özgür Subaylar Darbesi'ne yardım etti. 15 Haziran 1965'de Kahire'de öldü.

İngiliz Ajanları...

El-Faruki, Ağustos 1915'te İngilizlere Suriye içlerindeki Rualla Federasyonu başkanı olan Nuri Şaalan'ın İngilizlerle birlikte Osmanlı'ya saldırmaya hazır olduğunu söyledi. Ama El-Masri ve diğer muhbirler bu bilgiyi doğrulamaz. İngiliz casusları, 1915 yılı boyunca Alman şirketinin sürdürdüğü demiryolu çalışmalarını endişe ile izledi. McMahon'un görüşmeye davet ettiği Şerif, kendi kişisel güvenliğinden endişeliydi ve teklifi tereddütle karşıladı. Korkusundan 1915 Baharında oğlu Faysal'ı Şam ve İstanbul'a temsilci olarak göndererek ittihatçılara bağlılığını göstermek istedi. Faysal ise, bir yandan gizli olarak Suriye'deki Arap nüfusu içinde babası için müttefik aramaktaydı. El-Ahit ve El-Fatat üyeleri Cemal Paşa'nın baskısı altındaydı, ama İngilizler ile ilk Şam Protokolünün gerçekleşmesi engellenemedi. Bağımsızlık için İngilizlerle işbirliği yapılacaktı. Plana göre, Türk ordusuna destek için oluşturulacak gönüllü ordusu, Suriye'deki El-Haşimi'nin 12. Kolordusu ile birleşerek Suriye Araplarını özgürleştirecekti. Ancak, Haziran 1915'te Cemal Paşa'nın kurduğu mahkemelerde Suriye'deki yüzlerce Arap milliyetçisinin yargılanmasının yarattığı korku bu girişimi engelledi. 6-8 Aralık 1915'te Mısır'da yapılan toplantıda, Gelibolu'dan İngiliz kuvvetlerinin tamamen çekilmesi ve ağırlığın Mısır'a verilmesi kararlaştırıldı. Ancak, Suriye'deki Arap tümenleri Osmanlı tarafından gönderildiğinden artık Doğu Akdeniz'de bir Arap isyanı seçenek değildi. Ama Türk hatlarının gerisinde İngilizlerin bir işaretini bekleyen pek çok sempatizanları vardı.

14 Temmuz 1915'te Şerif ve McMahon arasındaki meşhur mektuplaşmalar başladı. El-Faruki, devrededir ve gizli Arap örgütlerinin temsilcisi rolü ile Şerif ile yapılan pazarlıklara da müdahil olmaktaydı. Kahire'deki İngiliz istihbarat merkezi, Şerif ve iki Arap örgütünün istekleri arasındaki uyumu gördü ve bunun Arapları Osmanlıya karşı birleştirmek için fırsat olduğunu düşünmeye başladı. İngilizler için en kötü haber, 1916 baharında 17 bin kişilik İngiliz-Hint birliğinin Kut-ül Amare'de Osmanlı ordusu tarafından kuşatılması oldu. Buraya kadar kolay zaferlerle gelen İngiliz birliği, Osmanlı 4. Ordu'sunun tuzağına düşmekten kurtulamadı. Kahire'deki İngiliz istihbaratı, El-Masri ve El-Faruki ile birlikte bir grup İngiliz istihbarat subayını Basra'ya göndererek bölgedeki Arapları ayaklandırma girişimini başlattılar. Bu başarılı olmayınca Kahire, bu sefer ajanlar T. E. Lawrence ve Aubrey Herbert'i, Kut-ül Amare'ye gönderdi ve orada Mezopotamya istihbaratının başı olan Albay Beach ile buluşarak Halil Paşa'ya rüşvet teklif ettiler. 1 milyon pound rüşvet, 2 milyona kadar çıkarıldı, ancak Enver Paşa'nın talimatı üzerine Halil Paşa teklifi reddedetti.³⁶ Bu başarısızlık İngilizleri, Arap politikalarını tekrar gözden geçirmeye itti ve Türk hatları gerisinde Necid ve Kerbela'da müttefik olacak Arap kabileleri aramaya başladılar. Bu iş için sırada Gertrude Bell vardı.

³⁵ Eliezer Tauber, The Arab Movements in World War I, Frank Cass., (London 1993), 97–98.

³⁶ Intelligence Summary, GHQ, Egyptforce, for 24 June 1916, WO157/705. Murray to McMahon, 19 June 1916, FO141 738/3818/11, item 1. T.E. Lawrence, Seven Pillars of Wisdom, Wordsworth Editions Ltd., 1999, 61.

Arap İsyanı'nda Şerif Hüseyin'in askeri karargâhı Ragıb'taydı. Karargâha komuta edenler; Türk Ordusundan kaçan Şamlı ve Bağdatlı subaylar ile onların kurmay başkanı (sonraları Irak Başbakanı olup, 1958'de öldürülen) Bağdatlı Nuri, Genel Komutan ise, Hicaz'ın Harbiye Nazırı görevini üstlenen Aziz Ali El-Masri idi. Bu karargâhın üzerinde de İngilizlerin atadığı Yarbey E. C. Wilson siyasi memur olarak bulunmaktaydı. Askeri istihbarat elemanları içinde Lawrence, Lloyd, Newcombe ve Bray öne çıkarken, sahada ise Wilson (Cidde), Amiral Wemyss (Kızıl Deniz Devriyesi), Vickery ve Newcombe (İngiliz Askeri Misyonu) diğer isimler vardı. Arap kabile savaşçıları ve Osmanlı ordusu içindeki bozguncular sonuçta etkili oldu. İstihbarat kaynakları arasında Arap ve Türk muhbirler yanında harp esirleri ve sinyal istihbaratı en değerli olanlarıydı. Lawrence'ın raporlarında yer alan Arap dostları ise şunlardı:³⁷ Sidi Ali (37 yaşında, hukuk ve din eğitimi almış), Sidi Abdullah (35 yaşında politikacı), Faysal (işadamı), Şerif Zeid (20 yaşında annesi Türk, utangaç biri). Bununla beraber, Lawrence'ın en yakınında olan işbirlikçiler ona ihanet etti. Auda, Hicaz'da savaşa Osmanlı yanında katılan Abdülkadir ise, her gelişmeyi önceden Osmanlılara bildirmekteydi.

Resim 4: Aziz Ali El-Masri

Teşkilât-ı Mahsûsa elemanlarının Fransa'nın Şam konsolosluğuna yaptığı gizli baskın sonucu ele geçen belgelerden, İstanbul'da El-Eha-ül Arabî adlı bir gizli örgütün Suriye ve diğer Arapları birleştirmek için kurulduğu anlaşıldı. Kurucuları arasında Şam milletvekili Şefik El-Müeyyet ve Nedret-ül Madran vardı. Örgüt Büyükkada'da bir ev satın aldı. İlla-El Merkeziyye adlı başka bir örgüt ise, Arap şehirlerinde faaliyet göstermekteydi. Bu örgütün üyeleri arasında Hakkı El-Azm, Abdülhamit Zöhravi, Rıza Bey, Doktor Hüseyin, El Haydar, Abdülkerim Halil, Abdülvehap gibi isimler bulunmaktaydı. Bu örgütleri Arap zenginleri ve şeyhleri para ile desteklemekteydi.³⁸ Siyasi istihbarat ağı içinde Atina'daki Muhtar Bey de vardı. El-Ahit örgütü içinde de Azil Ali El-Masri ve Selim Hafız El-Cezairi isimleri tespit edilenlerdi.

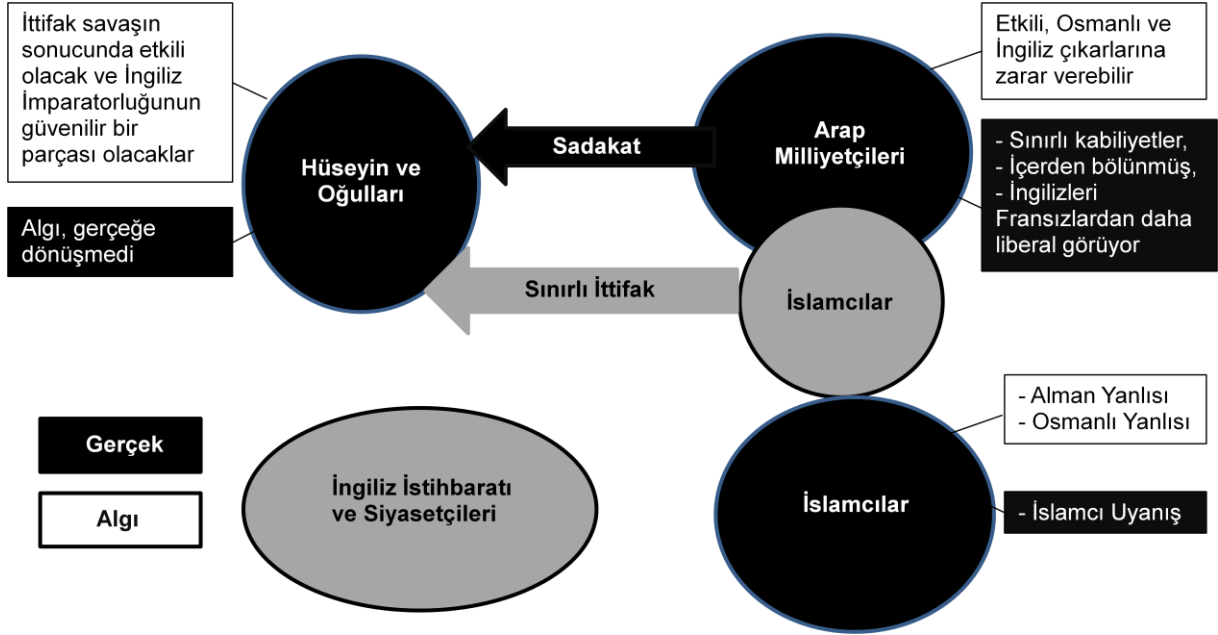
Diğer bir ayrılıkçı Arap örgütü olan El-Kahtaniyye'nin (sonraki El-Ahit) kurucuları arasında Halil Hamade (Eski Evrak Bakanı), Azil Ali El-Masri (o zaman Kurmay Binbaşı), Selim Hafız El-Cezairi (Albay), Abdülhamit Zöhrevi (Şam

³⁷ Timothy J. Paris, Britain, The Hashemites and Arab Rule 1920-1925, The Sherifian Solution, Frank Cass, (London, 2003), s. 16-17.

³⁸ Ergun Hiçyılmaz, Teşkilatı Mahsusa, Kaynak Yayınları, (İstanbul, 2014), s. 56-57.

Milletvekili), İzzet El-Cüdi (Doktor) vardı.³⁹ Parolaları Hilal, amaçları Arap millî uyanışını sağlamak, hedefleriye Arap hilafetini kurarak Osmanlı halifeliğinin geçerli olmadığını ortaya koymaktı. İstedikleri topraklar arasında İskenderun, Gaziantep, Adana, Urfa ve Antalya bulunmaktaydı. Arap milletvekilleri içinde Dr. İzzet El-Cüdi ve Abdülvehap El-İtrak gibi İngiliz ajanı olan ya da iki taraflı çalışanlar bulunmaktaydı. Keza yabancı okullar içinde ajanlık için yabancılardan para alan çeşitli etnik gruplardan kişiler de vardı. Teşkilât-ı Mahsûsa temizlik işine girişti. Selim Hafız El-Cezairi, itirafçı oldu ve yeni bir kimlikle memleketi olan Cezayir'e gitmesine izin verildi. İdama mahkûm edilen El-Masri'nin cezası önce hapse çevrildi, sonra affedildi.

Şekil 4: İngiliz-Arap İlişkilerinde İstihbarat Algısı ve Gerçek (1918)

Kaynak: Steven Wagner, British Intelligence and Arab Nationalism: the Origins of the Modern Middle East, Gingko Library, 2015.

Müslüman din adamı kılığına girmiş İngiliz ajanları, 19. yüzyılın sonunda Osmanlı bünyesindeki Müslümanları ayaklandırmak ve İslâmî yapıları örgütlemek için İngilizler tarafından gönderilen ve Hindistan'da yetiştirilen Cemalettin Afgani (1837-1897), Muhammed Abduh (1849-1905) ve Reşit Rida (1865-1935) gibi isimler dönemin İslâmî akımlarının örgütlenmesinde rol oynadılar.⁴⁰ Abduh'un öğrencisi Reşit Rida gibi pek çok İslâmî, İngilizlerin yanında yer alırken, Şekib Arslan gibi bazıları da Sultan'ın tarafında yer aldı. Abduh'un öğrencileri ve işbirlikçileri arasında Şeyh Kamil El-Kassab, Reşit Rida ve Şekib Arslan gibi isimler vardı. Ekim 1914'de Şam'da İngiliz subayları ile ilk buluşan Şeyh Kamil El-Kassab oldu. Onu İngilizlere gönderen Cemiyet-i El-Arabia El-Fatat'tı (Genç Arap Cemiyeti). El-Kassab, Osmanlılar tarafından tutuklandı, ama bir ay sonra serbest bırakıldı. El-Kassab, İngilizler ile Şerif Hüseyin'in ittifakında rol oynamaya devam etti.⁴¹ Reşit Rida da benzer bir yol izledi. 1911'de İttihatçılara karşı Araplardan bir birlik kurmak için çalışmaya başladı ve Kahire merkezli bir cemiyet kurdu. Rida, İngilizlerden yardım

³⁹ Hiçyılmaz, a.g.e., (2014), s. 87.

⁴⁰ Daniel Benjamin, Steven Simon: The Age of Sacred Terror, Random House, (2002), 172-173.

⁴¹ John Ferris, 'The Internationalism of Islam: The British Perception of a Muslim Menace 1840-1951, Intelligence and National Security 24, No.1, (2009), 62-64, 70-72.

almaya başladı. Suriye ve Basra'ya temsilciler gönderdi. El-Masri bu cemiyetleri El-Ahit içinde birleştirdi. İngilizler, sonrasında İslâmcı ajan yetiştirme işinde uzmanlaştılar. İhvan, İngilizlerin Ortadoğu istihbaratından T. E. Lawrence, E. G. Browne, Arnold Toynbee. St. John Philby ve Bertrand Russell tarafından bölgenin geri kalması, doğal kaynaklarının yağmalanması için kuruldu. 1930 yılındaki Sabilla Savaşı'nda İhvan, Aziz'in ordusuna İngilizler tarafından verilen makineli tüfek gibi modern silahları kullanmayı reddetti. Sonunda İhvan, devlet içinde eritildi. 1932'de kurulan Kraliyet ordusu içinde yer aldılar. Artık, Arabistan'ın petrol kaynakları İngilizlerindi. Ancak, o zamanlar asimile edilen İhvan, daha sonra Mısır'da Hasan El Banna ve Seyid Kutup ile birlikte başka şekillerde karşımıza çıkacaktı. Özetle Vahabi kültürü, İngilizler tarafından Suudi Arabistan yapısı içine entegre edildi. İngilizler, o zamandan beri Suudi ailesinin tüm gizli kapaklı işlerinin arkasındaki güç oldular.

Sonuç

19. yüzyıl boyunca Batılı ajanlar Osmanlı'nın her yerinde rahatça gezdi, araştırmalar yaptı, haritalar çizdi, misyonerlik yaptı, yabancı okullar, konsolosluklar açtı. Ülkenin her yerinde Türk olmayan unsurlar ticaretten eğitime her alanda arkalarındaki ülkelerin çıkarlarına göre işlere giriştiler. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise Ortadoğu'da kabile reisleri ve şeyhlerle anlaşarak sömürge yönetimleri kurmak istediler. Cetvelle çizdikleri irili ufaklı Arap devletlerine görünürde bağımsızlık verip, yönetimi işbirlikçileri şeyh ve kabile reislerine bıraktılar. Bu esnada İslâmcılık ve şarkiyat çalışmalarında uzmanlaştılar. Bugün Ortadoğu'da bu kötü mirasın sonuçları ile meşgulüz. Bir yanda hâlâ bağımsızlık hayali ile savaşıyor, arkasında yabancı güçlerin olduğu bazı etnik gruplar, diğer yanda mezhep savaşı ile Sünni Arap Krallığı hayalini sürdürenler var. El-Kaide ve İŞİD, 200 yıldır İngilizlerin ve daha sonra ABD'nin arkasında olduğu Suudi-Vahhabi kültürünün günümüzdeki ürünleridir. İlginçtir, bu makalenin yazılmaya başlandığı günlerde bir Arap, bu sefer İngiltere'de aynı din ideolojisi ile masum insanların ölümüne neden oldu. Türkiye'ye gelince Lawrence'lar bugün de her yerimizde, içimizdeki işbirlikçiler sayıca çok arttı ve çeşitlendi. Lawrence olma hayali ile Suriye ve Irak'ta cirit atmaktadırlar. Batı istihbaratı 20. yüzyılın başından beri çok yüzlü ve anlaşılması zor yöntemlerle çalışmakta ve bunun için her zaman yerli işbirlikçilere ihtiyaç duymaktadır. İngiliz arşivleri etnik ve dini çalışmaları ile ilgili belgeleri hala saklı tutmaktadır. Şimdi makalemizin başında işaret ettiğimiz kişiye dönelim. El-Faruki, 24 Ekim 1920'de Musul'dan Şargat'a giderken eşkiya saldırısında karavan içinde öldürüldü. Yarattığı kaos kendi sonu oldu. Bu arada, bir makale içinde ancak Hicaz'a odaklanabildik. Ama o dönemde Kanal'dan Halep'e kadar Anadolu çocukları savaşıyor, Yemen'dekiler ayrı bir cephede idi, onların bu tarafta olanlardan haberi olmadı. Orada şehit olanlardan biri de bu satırlarının yazarının dedesi idi. Sait dedemin babası Ali (Çavuş), misafir edildiği bir Arab'ın evinde uyurken, yatağında bıçaklanarak şehit edildi.